

PM Landskap. Inventering träd och landskapselement SÖDRA SKURU, Nacka Kommun

Innehåll

PM Landskap. Inventering träd och landskapselement	1
Inledning	3
Bakgrund	4
Befintliga förhållanden	4
Historisk framväxt	4
Områdets karaktär	5
Inventering av vegetation i området.....	6
Urvalssteg 1.....	6
Urvalssteg 2.....	8
Redovisning av slutligt urval.....	9
Inventering av kulturlandskapselement i området.....	9
Trädgård	9
Allmän platsmark och gemensamma rekreationsytor	10
Källor.....	11
Digitalt underlagsmaterial, tillhandahållet av Nacka kommun	11

Inledning

Denna PM Landskap utgör ett komplement till en bebyggelsehistorisk inventering som redovisas i Kulturmiljöutredning Södra Skuru, daterad 2025-04-07, framtagen av AU Kulturmiljö AB, i fortsättningen kallad kulturmiljöutredning. PM Landskap redovisar arbetet med inventering av träd och kulturlandskapselement som är viktiga och karaktäristiska för helhetsmiljön i Södra Skuru. De inventerade objekten finns både inom tomtmark samt på allmän platsmark, de senare främst i vägområde.

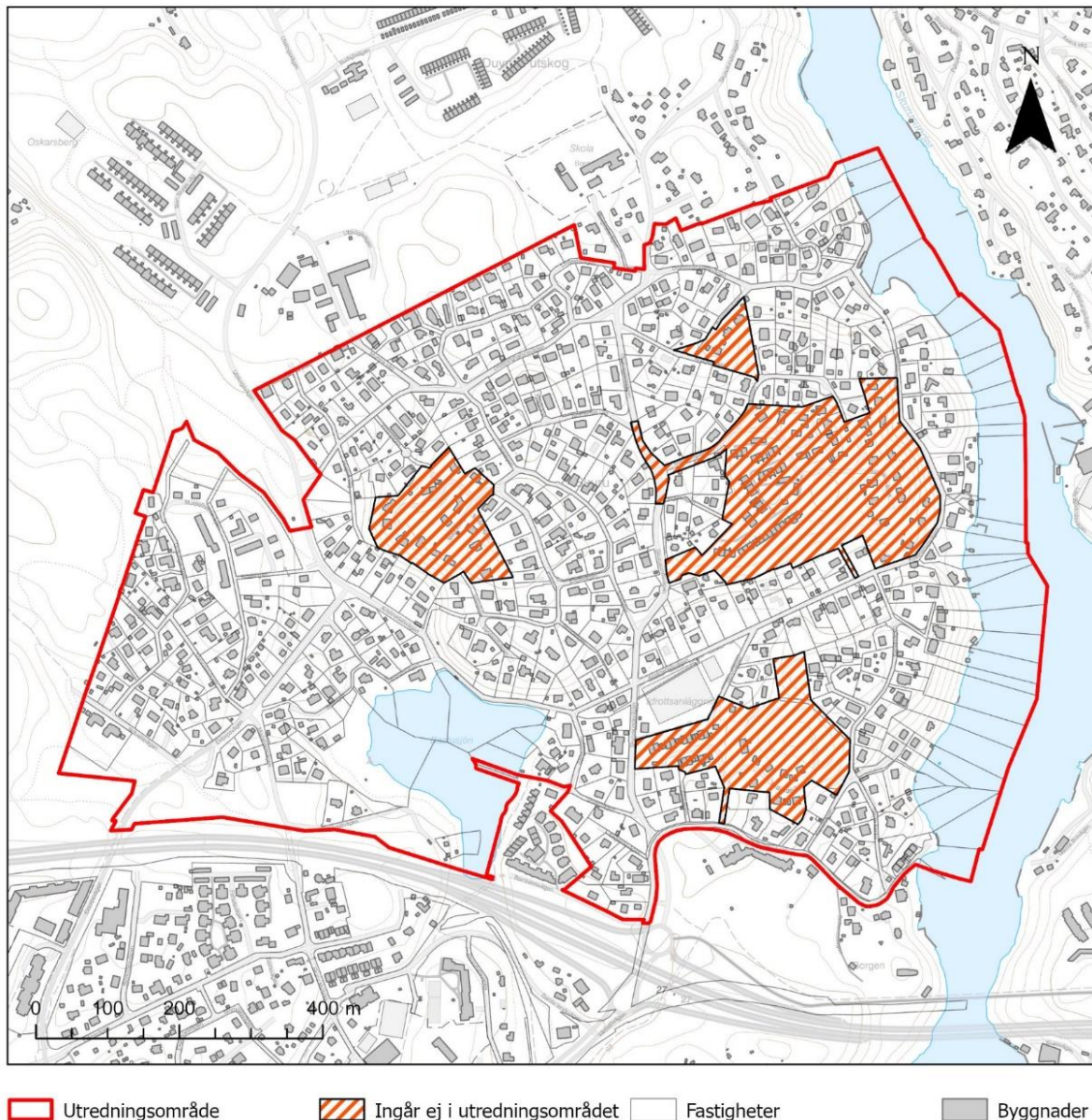

Bild 1. Karta som redovisar utredningsområdet som omfattats av kulturhistorisk bebyggelseinventering respektive inventering av värdefulla träd och landskapselement. Från Kulturmiljöutredning.

Bakgrund

Befintliga förhållanden

Området Södra Skuru karaktäriseras av småskalighet och diversitet, med enfamiljshus av varierande ålder och storlek, i en kuperad bergig terräng med bitvis dramatiska nivåskillnader. Några få plana områden finns, vilka historiskt utgjorde odlingsmark. I det studerade området finns en liten sjö (Bastusjön) och den östra sidan gränsar till Skurusundet i Stockholms innerskärgård. Den dominerande naturtypen på höjderna är hållmarkstallskog, och kvarvarande äldre tallar på höjderna bildar ett krontak högt upp i terrängen. Tillsammans med vegetation i bergbranter utgör trädkronorna en karaktäristisk fond och siluett som är synlig när man färdas i området.

Värmdöleden avgränsar området i söder på en del av sträckan. Från trafikplats Skuru och österut går avgränsningen i Solsundavägen, i samma läge där den gamla landsvägen mellan Stockholm och Värmdö gick. Vägarna inne i området tillkom när villabebyggelsen växte fram. De relativt smala, krokiga vägarna samt bergsskärningar vittnar om svårigheterna att anlägga ett vägnät i den kuperade och bergiga terrängen. I de flackare mer framkomliga delarna är vägarna raka och bredare.

Den bergiga terrängen har också medfört svårigheter för ledningsschakter. I området förekommer äldre ledningsstolpar av trä med luftledningar.

Ångbåtstrafik utgjorde en viktig kommunikation till området under 1800-talet. Kvar finns tre brygglägen: Drottninghamns brygga, Kristinedals brygga och Skuru brygga.

Historisk framväxt

Beträffande den historiska utvecklingen återfinns i Kulturmiljöutredningen en detaljerad redovisning av områdets historik. I denna rapport beskrivs områdets förändringar översiktligt, i kronologisk ordning.

Det aktuella området ingick i de norra delarna av Skuru gårds marker. På de flackare delarna fanns odlingsområden, brukade av torp och små gårdar på 1860-talet. I övrigt användes marken som betesmark eller utgjordes av obrukbar mark med berghällar, stup och oländig terräng.

- 1890-talet såldes gårdens marker och styckades av till cirka 700 tomter för villor och sommarstugor.
- Kring 1900 uppfördes sommarvillor i närheten av Drottninghamns brygga samt i närheten av den gamla landsvägen som anslöt till Värmdölandet via en flottbro. Med ångbåtstrafiken kunde de som hade råd pendla till och från arbete i Stockholm. Saltsjöbanan var ett annat alternativ främst för de mindre bemedlade, men det krävde 30–45 minuter till fots till de två närmsta stationerna.

- Från tiden 1900–1920 finns några s.k. Lillstugor. Det är små enkla stugor som uppfördes antingen som sommarstugor eller som en temporär bostad under en övergångsperiod, tills en större byggnad kunde uppföras.
- 1915 färdigställdes Skurubron.
- 1919 grundades Skuru Egnahemsägareförening (senare Skuru Fastighetsägarförening).
- 1920 startade den första busslinjen mot Stockholm som avgick från Värmdövägen.
- 1920 tog försäljningen av tomterna och uppförandet av bebyggelsen fart; den nya busslinjen tillsammans med krigsslutet torde ha varit de viktigaste faktorerna. De områdena längs Kristinedalsvägen, Drottninghamnsvägen, vid bryggplatserna och närmast sundet samt väster och öster om Bastusjön var de tomter som byggdes först. I de norra delarna var bebyggelsen gles.
- 1937 1938 förlängdes busslinjen till Drottninghamnsplan, vilket underlättade för dem som bosatte sig i dessa delar.
- 1939 Andra världskriget medförde att byggandet avstannade i stora delar.
- 1950 och framåt (under efterkrigstiden) sker en omfattande nybyggnation.
- 1930–1960 är en period där alltmer av det tidigare ängslandskapet exploaterades för villor då dessa marker varit enklast att bebygga (eller återstått).
- Under 1950–1960-talen blir avstyckningar av de äldsta och största villatomterna vanliga.
- Under 1960- och 1970-talet blir det vanligare med arkitekturade villor.
- Från 1970-talet bebyggs endast den mest svårtillgängliga topografin, höjdlägena och slutningarna, som tidigare inte är ianspråktaga.
- Från 1970 talet fram till idag är suterrängvillor är ett särpräglat drag i området.
- Under 2000-talet tillkommer bebyggelse uppe på bergsknallar och bergsstråk. Hällmarkerna börjar tas i anspråk.

Områdets karaktär

Området är tydligt påverkat av den kuperade terrängen. Det tar sig uttryck i de slingrande vägarna som letar sig runt bergformationer, i vägars lutning, samt hur de enskilda tomterna har planerats med terrasseringar, trappor och noggrant avvägda husplaceringar. På många ställen finns berg i dagen. Tomterna i de plana områdena uppvisar trädgårdar med fruktodling, prydnadsodling mm, och dit hör även sjötomter mot Bastusjön.

I de fall som tomten gränsar mot en bergsfot, är huset oftast långt bak placerad på tomten för att möjliggöra odling och fruktträdgårdar på de plana ytorna, då odling för självhushållning var ett viktigt inslag för en villaägare. Detta gällde fram till att modernare idéer tog över, med de tidigaste exemplen från 1930 och med fullt genomslag från ungefär 1960. Det moderna trädgårdsidealet strävade mot en lättskött tomt; ett

slags uterum där man skulle vila och umgås och där odlingen, om den ens fanns, utgjorde en inte alltför arbetsam hobby. Frukträd sågs t.ex. lika mycket som prydnadsträd som nyttoträd – frukten var en bonus.

Förutom några enstaka undantag, brottas tomterna som gränsar till Skurusundet med stora nivåskillnader, vilket på många fastigheter resulterat i långa branta trapplopp mellan hus och sundet.

Äldre kvarvarande tallar och lövträd på höjderna bildar ett krontak högt upp i terrängen, som möter himlen i blickfånget. Det utgör en karaktäristisk siluett som är synlig när man färdas i området. Tallarna utgör en karaktärsart i hållmarkstallskog, vilket här är en vegetationstyp i innerskärgården. Förutom tallar förekommer också ekar på hållmarkerna. När träden står solitärt på hållmark präglas växtsättet av det tunna jordtäcket vilket resulterar i en speciell karaktär på träden. De kan bli knotiga och låga; och även om somliga träd kan bli höga, når de oftast inte samma höjd och volym som på marker med bättre växtförhållanden.

De branta bergssidorna är ofta klädda med blandskogsvegetation och inte alltför sällan med inslag av mäktiga ekar och tallar.

Mot Bastusjön kantas stranden av typisk strandvegetation, med bårder av al och lövträd samt på flackare stränder vassbälte.

Bebyggelsen i området har utvecklats i olika tidsepoker och varierar från början av 1900-tal fram till dagens moderna byggnader och trädgårdar, enligt tidslinjen ovan.

I gaturummet finns äldre ledningsstolparna av trä. De bidrar till den småskaliga karaktären samt ger en känsla för områdets äldre tillkomstid.

Inventering av vegetation i området

Träd i området har inventerats och ett urval har gjorts i två steg, för att få fram de träd som är viktiga och karaktäristiska för helhetsmiljön.

Urvalssteg 1

Två kriterier har varit styrande i det första steget.

- den visuella aspekten
- den betydelsebärande aspekten

Vissa objekt är betydelsefulla ur båda aspekterna.

Visuell aspekt

I den visuella aspekten finns två kriterier av betydelse: vegetation som arkitektonisk funktion samt synlighet.

Vegetationen har betydelse för hur **gaturummet** uppfattas. I gaturummet är träden ett lämpligt arkitektoniskt element som är rumskapande. Träd och övrig vegetation som understödjer den småskaliga karaktären i området bedöms som betydelsefulla.

Träden kan också utgöra **fond** för utblickar i området. Krontak bildar vackra siluetter mot himlen, och skapar variation samt omväxling. Trädkronor som är framträdande och synliga från långt håll kan utgöra ett s.k. landmärke, "Landmark", ett objekt som är till hjälp för att orientera sig.

Vegetation mellan och bakom hus samt i branta bergssidor bildar också en fond för utblickar, viktiga för upplevelsen av området. Vegetationen utgör ett karaktärskapande inslag i området som bäddar in husen, skymmer bakomvarande hus och bidrar till den småskaliga karaktären i vad som upplevs som ett grönt villaområde.

Bild 2. Vegetation av visuell betydelse för gaturummet. Trädet till höger bedöms bevaransvärt. Foto Google Maps

Betydelsebärande aspekt

Vegetationen kan ibland kopplas till den historiska markanvändningen och har därför betydelse för förståelsen av den historiska utvecklingen av miljön. Förekomst av ekar är en indikation på att området har använts som betesmark.

Olika slags vegetation återfinns vid olika naturtyper. Vid Bastusjön finns strandvegetation, på hållmarker är tallar en typisk karaktärsart, och i trädgårdar finns all slags trädgårdsvegetation från olika epoker.

Tidstypisk trädgårdsvegetation visar områdets framväxt i olika epoker. Ett exempel är fruktträd på en tomt, vilka vittnar om en tid när man utnyttjade tomten för grönsaks- och fruktodling med en strävan mot självförsörjning. Andra tidsperioder har inriktat sig på trädgårdens prydnadsvärde, med t.ex. hästkastanj, tuja eller cypress.

Trädgårdsvegetation beskrivs för utvalda fastigheter i kulturmiljöutredningen.

Bild 3. Tidstypisk trädgårdsvegetation med fruktodling och hagtornshäck. Foto: Google Maps

Urvalssteg 2

I nästa steg tillämpas fler urvalskriterier. Bland de träd som valts ut i steg 1, görs ett nytt urval utifrån nedanstående kriterier. Det innebär både att objekt väljs ut och att objekt väljs bort från det första urvalet. Bedömning av huruvida kriterierna är tillämpliga på objekten har gjorts på plats, samt mot kommunens GIS-underlag.

- Estetiskt värde – grov stam, mäktig krona, vacker siluett
- Karaktärsträd - solitärträd som är betydelsefullt för platsen baserat på bland annat växtsätt, art och placering.
- Art

- Ek och tall är prioriterade, i andra hand är ädellövträd aktuella.
 - Trivialträd som björk, asp etc. väljs bort, med något enstaka undantag.
- Ekosystemtjänst
 - Ek som finns inom spridningskorridor för ädellövträd ges notering om detta i redovisningen. Kommunen har tillhandahållit ett GIS-underlag som visar omfattningen av spridningskorridoren.
 - Sälg är undantaget från kriteriet om triviallövsräd. Sälg väljs ut då arten tillhandahåller viktig ekosystemtjänst för pollinatörer genom tidig blomning.
 - Alm tas med då den är hotad av almsjukan, även om de inte uppnår betydande storlek.
- Om trädet bedöms vara ursprungligt eller tidstypiskt i en historisk trädgårdsanläggning, beskrivs detta tillsammans med övrig vegetation som uppfyller kriteriet, i kulturmiljörapporten för de utvalda fastigheterna.
- Döda träd väljs bort
- Särskilt skyddsvärda träd enligt Naturvårdsverkets parametrar (t.ex. jätteträd) är med i urvalet om de uppfyller övriga kriterier. Ekosystemtjänst vägs ej in.

Redovisning av slutligt urval.

Det slutliga urvalet är således en sammanvägning av ett flertal kriterier. Urvalsprocessen ger ett urval med tyngdpunkt på hur träden samspelar med miljön, snarare än det individuella trädets biologiska och ekologiska värde.

Urvalet redovisas i en tabell i Excell (xlsx) där varje objekt namnges med svenskt artnamn, samt med kommentarer. Ingen skillnad har gjorts på bergek och skogsek, utan träden redovisas som ek.

Det geografiska läget redovisas i CAD-fil (dwg) med littera som kan kopplas till Excel filen. Filen redovisas även i GIS-format (shp mfl). Detta underlag skrivs ut i en kartbilaga.

Se bilaga 1 och 2 (väst och öst) för kartbilder av vegetation av betydelse för området.

Inventering av kulturlandskapselement i området

Trädgård

Landskapselement i anslutning till trädgårdar kommenteras för utvalda fastigheter i kulturmiljöutredningen.

Följande element noteras om de förstärker den bebyggelseantikvariska värdebedömningen/verkningsgraden.

Hägnader mot gata

- Staket, plank, portal
- Mur
- Kombination staket och mur
- Häck
- Ingen avgränsning

Terränganpassningar

- Stödmurar
- Trappor och längre trapplopp
- Slänter
- Upphöjt husläge, upphöjda uteplatser

Allmän platsmark och gemensamma rekreationsytor

Lummiga parkområden avsattes i anslutning till områdets sjöar samt på och invid bergshöjder när villaområdet växte fram.

De minsta platsbildningarna ingår i vägområden, och utgör numera breddade korsningar - ibland med en mindre gräsyta mellan körbana och gång- och cykelväg - samt busshållplatser. Ett antal större områdena utgör delar i angränsande naturskog.

Bland de platser som en gång avsattes som parkområden, är det två som idag används som offentliga platser. De återfinns båda inom de låga och flacka områdena. Det ena är idrottsplatsen med fotbollsplan som ligger utmed Kristinedalsvägen. Det andra är ett parkområde vid Bastusjön som är utrustad med sittmöbler på en klippt gräsmatta, med en fri vy över sjön. En yta med träd vid stranden ingår också i parkområdet vid Bastusjön.

Ett karaktäristiskt drag för villabebyggelsen i området var att det anlades "smitvägar" mellan villakvarteren, dessa smitvägar och trappor möjliggjorde genvägar över och genom områdets barriärer som var bergsknallarna och skogsområdena.

Bergskärningar är ett landskapselement i gaturummet som illustrerar svårigheterna att anlägga vägar i området. De tas inte med i kartbild då de är frekvent förekommande inom hela området.

Följande landskapselement noteras i kartbilaga 3.

- Smitvägar med trappor och längre trapplopp
- Brygglägen
- Idrottsplats, allmänna samhällsfunktioner
- Park vid Bastusjön

Källor

Augustsson, Adam (2025). *Kulturmiljöutredning Södra Skuru*

Bäcklund, Nils (2017). *Nackaboken*

Wilke, Åsa (2013). *Villaträdgårdens historia. Ett 150-årigt perspektiv.*

Östberg, Johan och Rowicki, Elin (2022). *Standard för trädinventering i urban miljö
Version 3.0. Svenska Trädföreningen*

Digitalt underlagsmaterial, tillhandahållet av Nacka kommun

Lstab.LstAB_GI_ADLOV_spridning_korridorer_1500_m (GIS-lager spridningskorridor
ädellöv)

Biotopkarta värdefulla träd öppen mark.gpkg

Biotopkarta enstaka värdefulla träd öppen mark.gpkg